

DA LI JE NOVAC NUŽNO ROBA?

Kratka analiza centralnih problema u okviru odeljka
„Roba i novac“ Marksovog *Kapitala*

Sažetak: Ovaj rad predstavlja analizu odeljka „Roba i novac“ Marksovog *Kapitala*, sa glavnim težištem na eksplikaciji osnove i porekla kategorije novca. Na osnovu tih teorijskih uvida pokušano je da se pokaže, nasuprot nekim skorijim kritikama, da novac mora biti roba. U sklopu odbrane te tvrdnje ukratko je razmotreno i pitanje da li postojanje papirnog i kreditnog novca tu tezu ugrožava.

Gljučne reči: roba, novac, apstraktni ljudski rad, metod, oblik vrednosti, papirni novac

1. Uvod

Ekonomске okolnosti, na svetskom nivou, uslovile su potrebu za ponovnim promišljanjem osnova ekonomije i učinile su stare teme iz Marksovog *Kapitala* ponovo aktuelnim. Kao jedan od problema u aktuelnim raspravama na tu temu jeste pitanje neophodnosti neke vrste zlatnog standarda, koji je već davno ukinut u svetској ekonomiji. Tvrdnja, pak, da je novac roba, koja se tradicionalno vezuje za Marksa, učinila je da se mnogi autori pozivaju na njega i u njegovoj monetarnoj teoriji nalaze teorijski okvir upravo za kritiku svetske ekonomije povodom nepostojanja zlatnog standarda. Neki su, opet, osporavajući tradicionalno tumačenje Marksa, tvrdili da za njega novac nije nužno roba, te da je to pozivanje neopravdano.

Ovaj rad zamišljen je kao preispitivanje upravo opravdanosti vezivanja te tvrdnje, da je novac roba, za Marksovu monetarnu teoriju. U tu svrhu njegov glavni deo biće prikaz Marksove monetarne teorije analizom poglavlja „Roba i novac“, početnog poglavlja prve knjige *Kapitala*.

Kao bitni delovi te analize otvorili su se i zasebni problemi: problem Marksovog argumenta povodom supstancije vrednosti i problem Marksovog metoda, koji je s prvim tesno vezan. Poslednje poglavlje rada, baviće se naslovnim pitanjem najeksplicitnije koristeći se rezultatima iz ranijih poglavlja i prateći tok centralnog dela Marksove argumentacije povodom odnosa robe i novca.

2. Roba, rad i vrednost

Izlaganje u *Kapitalu* počinje od *robe*, koju Marks na više mesta naziva *ekonomskom ćelijom kapitalističkog društva*. Prvo što na robu primećujemo jeste njena upotrebna vrednost. Zahvaljujući upotrebnoj vrednosti smo uopšte spremni nekom predmetu dati ime roba. Upotrebna vrednost neke robe sastoji se u dispoziciji te robe da zadovolji izvesne ljudske potrebe. Nju, upravo s tim ciljem, stvara izvestan ljudski rad koji deluje na prirodnu materiju, na bilo koji način: u vidu oblikovanja prirodnog materijala, njegove prerade, pronalaženja i prikupljanja, uzgajanja...

Osim mogućnosti da se iskoristi tj. upotrebi ili potroši, roba može biti i razmenjena za drugu robu u odgovarajućoj srazmeri, te pored upotrebne ima i prometnu vrednost.

„Prometna vrednost ispoljava se pre svega kao *kvantitativni odnos*, kao srazmera u kojoj se upotrebne vrednosti jedne vrste razmenjuju za upotrebne vrednosti druge vrste“ (Marks, 1947: 4).

Na primer, neka nam je data prometna vrednost pšenice i to preko odnosa u kojem se ona razmenjuje za meso: x količine pšenice = y količine mesa. Dakle, u ovom izrazu mi smo, apstrahujući od njihovih različitih upotrebni vrednosti, kvantifikujući njihove količine na odgovarajući način, izjednačili dve robe tako da imamo odnos u kojima se one razmenjuju. Na istovetan način možemo izraziti i neku drugu prometnu vrednost pšenice, u odnosu na neku drugu robu, i na taj način prikažemo srazmeru u kojoj se pšenica razmenjuje za tu robu.

Budući da je za svaku robu moguće dati mnoštvo njenih prometnih vrednosti, svaku u odnosu prema različitoj robi, jasno je da prometna vrednost ne može biti suštinsko i intrinzično svojstvo robe. Ali ipak, očigledno je da srazmere koje imamo u prometnim vrednostima roba nisu nasumične, već predstavljaju jednu zatvorenu i koherentnu celinu. Ako se, npr, x kilograma pšenice razmenjuje za y kilograma masti, a y kilograma masti za z kilograma gvožđa, onda se x kilograma pšenice ima razmenjivati za z kilograma gvožđa. Uz to, naravno, ako su nam date različite prometne vrednosti pšenice, te imamo da neku količinu pšenice možemo razmeniti za y količine svile i z količine srebra, onda možemo i datu y količinu svile međusobno razmeniti sa z količinom srebra. Zbog ovoga, skup različitih prometnih vrednosti, dokle god su one validne prometne vrednosti, uvek je koherentan.

Za Marksa ovo pokazuje da prometne vrednosti jesu samo izrazi nekog drugog svojstva, neke druge osobine koja je svojstvena robama i koja se od prometne vrednosti razlikuje.¹ Ako nam je dat čitav niz prometnih vrednosti neke robe, i to kao skup izraza u kojima se određena količina te robe izjednačava sa različitim količinama drugih roba, to nas navodi na pomisao da postoji *nešto* u toj robi i u drugim robama što mi kvantifikujemo u nameri da izjednačimo obe strane u tim izrazima. Pa tako, budući da količine drugih roba, koje bismo da razmenjujemo za

¹ Vidi: Marks, 1947: 5.

određenu količinu naše robe, u tim izrazima variraju od robe do robe, izgleda da *tog nečeg* u nekoj robi ima više a u nekoj manje.

To *nešto* o kojem se ovde radi Marks označava kao *vrednost*. On pravi jasnu i oštru distinkciju između prometne vrednosti i vrednosti, i kritikuje britanske ekonomiste, među njima i Samuela Bejlja, za izjednačavanje ova dva pojma.²

Za razliku od prometnih vrednosti, koje su relativne i akcidentalne, tj. posebne i drugačije za svaku robu s kojom se data roba razmenjuje, vrednost robe njoj je intrinzična. Stoga, dok je potpuno opravdano reći da neka roba *ima* određenu vrednost, nije najpreciznije reći da *ima* neku prometnu vrednost.³ Vrednost izgleda kao pravo svojstvo robe, suštinsko svojstvo koje je od nje neodvojivo i postoji u njoj nezavisno od njenih relacija s drugim robama; prometna vrednost, pak, *prispisuje* se robi, i to relativno, uvek u odnosu na neku drugu robu. Stoga, dok roba ima samo jednu vrednost, njoj se može pripisati mnoštvo prometnih vrednosti, potencijalno onoliko koliko ima drugih roba. Štaviše, prometna vrednost samo je adekvatni *pojavni oblik* ili *izraz* vrednosti koju data roba ima; tj. ona je izraz njene vrednosti pomoću srazmere sa nekom drugom robom.

U prometnoj vrednosti izjednačavaju se određene količine *različitih* upotrebni vrednosti, ali upotrebne vrednosti su jednostavne i na neki način jedinstvene, te nemaju ništa zajedničko što bi im obezbedilo samerljivost, koja je neophodni uslov izjednačavanja. Povrh toga, šta određuje srazmeru među njima, budući da su one same, kao što je rečeno, nesamerljive? Osnov za njihovo upoređivanje, tj. razlog njihove samerljivosti, mora biti u nekom svojstvu robe koje je homogeno i prisutno u obema robama.

Svaka roba⁴ proizvod je nekakvog korisnog ljudskog rada. Korisnim radom nazivamo rad sa specifičnim karakterom, rad specifične vrste koji određen upotrebnom vrednošću koju stvara. Na primer, za proizvodnju neke stolice utrošen je izvestan stolarski rad. Za proizvodnju nekog kaputa, pak, angažovan je krojački rad. Kao što su upotrebne vrednosti nesamerljive i jedinstvene tako su i korisni radovi koji ih proizvode. Međutim, dok nam pri apstrahovanju od osobitih konkretnih upotrebljivosti dvaju roba ne ostaje ništa što bismo upoređivali, dotle nam kod rada nešto, izgleda, ipak ostaje. Ako od datih količina stolarskog i krojačkog rada apstrahujemo njihov specifičan korisni karakter koji ih čini upravo tim radovima koji jesu, ostaje nam to da su oni naposljetku neki apstraktan ljudski rad, ili, posmatrano iz kvantitativne perspektive: neka *količina* apstraktnog rada.

Izgleda da u svakoj robi imamo jedno uniformno svojstvo koje je kvantitativno odredivo i stoga kvalifikovano da bude ono što se upoređuje među robama. Apstraktni ljudski rad jeste podesan za datu funkciju (da bude *supstancija vred-*

² Vidi: Marks, 1947: 16, ff. Ta kritika otvorila je čitavu polemiku o teorijskoj utemeljenosti Marksovog pojma vrednosti.

³ Vidi: Murray, 2006: 161.

⁴ Marks se ograđuje da nisu sve upotrebne vrednosti proizvod ljudskog rada, kao npr. vazduh, prirodni pašnjaci, neobrađeno tlo – ali one ujedno nisu ni robe, niti imaju vrednost (Vidi Marks, 1947: 8).

nosti) ali ništa nam ne garantuje da je *jedini* on adekvatan kao nosilac te funkcije. Postoji grupa autora koja zamera Marksu što nije obezbedio adekvatan „logički dokaz“ za svoju tvrdnju da je upravo apstraktni ljudski rad supstancija vrednosti.⁵

Izgleda, ipak, da se ovakvom kritikom od Marksa traži više nego što je on obavezan da pruži. U ovakvom zahtevu implicitno je sadržana tvrdnja o Marksovom metodu, koju, kako će se pokazati, nije lako braniti.⁶

Na mestu koje je verovatno centralno za svaku raspravu o njegovom metodu, u okviru *Uvoda u kritiku političke ekonomije*, Marks kao pravi metod istraživanja i metod kojim će se on služiti određuje put koji kreće od „žive celine“ i nakon što su kao rezultat dobijeni apstraktni opšti odnosi, jednostavni pojmovi, kreće natrag ka izgradnji konkretne celine.

„Konkretno je objektivno-realna celina, na početku procesa saznanja data u opažanju i predstavi u našem praktičnom odnosu prema svetu. To konkretno se javlja i na kraju istog procesa saznanja, ali kao posredovano, rekonstruisano mišljenjem“ (Marks, 1977: 93).

Na taj način je „haotična predstava celine“ najpre analizirana, pa se od tih apstraktnih odredbi sintezom opet došlo do celine, ali sada bogate u odredbama, sada rekonstruisane u mislima.⁷ Imajući u vidu ove redove, uz prethodno poznate Marksove odredbe analize i sinteze, lako je zaključiti da se Marks ovde opredeljuje za analitičko-sintetički metod. Ono što je prvo u Marksovom istraživanju jeste analiza predstave celine kapitalističkog društva. Kada se tom analizom dođe do apstraktnih „delova“ tog društva, do svojstava, odnosa, relacija, onda se kreće sa sintezom, koja hoće da iz tih apstrakcija rekonstruiše ono konkretno.

I upravo u tome jeste cilj nauke, da posreduje i u mislima pruži ono konkretno koje na početku ima za svoj predmet dato kao neposredno. Sledstveno, predmet političke ekonomije, kako je Marks razumeva, jeste kapitalističko društvo, te ono mora biti i početna i krajnja tačka jednog obuhvatnog istraživanja u toj nauci – na početku dato kao predstava, kao neposredno, na kraju dato kao bogato u odredbama i posredovano. Centralni deo tog istraživanja, međa koja stoji na kraju analize a na početku sintetičkog procesa, bile bi konačne, najsiromašnije apstrakcije, prosti elementi, osnovni pojmovi od kojih će se kasnije istraživanje popeti do ekonomske teorije o kapitalističkom društvu. Ako pogledamo strukturu *Kapitala*, jasno je da on počinje upravo na mestu gde se završava analiza i počinje sinteza; *Kapital* počinje sa apstrakcijama, s prostim pojmovima političke ekonomije *sintetičkim* metodom se penje ka teoriji kapitalističkog društva.

Ali vratimo se sada pomenutoj primedbi za nedostatak logičkog dokaza da je slučaj da je apstraktni ljudski rad supstancija vrednosti. Ako je njegov metod

⁵ Najpoznatiji među njima su: Gert Rojten (Geert Reuten), Kristofer Artur (Christopher Arthur) i Bem-Baverk (Böhm-Bawerk). Njihovu poziciju odlično sumira Starosta (Starosta, 2008: 299).

⁶ Vidi: Starosta, 2008: 300. Starosta u ovom radu kritikuje zahtev za logičkim dokazom, insistirajući na tome da su takve zamerke direktno uslovljene pretpostavkom da je u Marksovom delu posredi dedukcija. Nastojaju da u nastavku, ukratko, i svojom analizom pokažem da je ta pretpostavka neopravdana.

⁷ Vidi: Marks, 1960: 93.

analitičko-sintetički, i ako mu je cilj da u sintetičkom delu (što je, sudeći po strukturi, *Kapital*) pruži opet stvarnu celinu kapitalističkog društva „rekonstruisanu u mislima“ onda ostaje pitanje koju formu dokaza bi Marks trebalo da nam da. Ako je on analizom stvarnog stanja stvari došao da apstrakcija, koje je opet povezao i pomoću njih u teoriji rekonstruisao to stanje stvari onda je nepotrebno da nam daje logičke dokaze za bilo koje kategorije u njegovoj teoriji niti za odnose među njima.

Još od Hjumove i Kantove kritike ontoloških dokaza (ako ne već od one Tome Akvinskog) jasno je da je besmisleno pokušavati da se dokaže *neko stvarno stanje stvari*. O tome se i ovde radi. Marksova tvrdnja, kada bismo je izvukli iz njegove teorije, jeste da apstraktni ljudski rad u stvarnosti jeste supstancija vrednosti robe. On nije tvrdio, niti mu je potrebno da tvrdi, da je apstraktni rad po nekoj nužnosti supstancija vrednosti; posredi je, kako bi Kant rekao asertorička, ne apodiktika tvrdnja. Marksova teorija je naučna slika društvene stvarnosti, koja je objašnjena i rekonstruisana u mislima. Stoga, ne postavlja se pitanje nužnosti konstrukata njegove teorije, već pre pitanje njene koherentnosti i adekvatnosti u odnosu na stvarnost.⁸ Celina teorije, ukoliko je ona koherentna i adekvatna, opravdava sopstvene konstrukte i „otpušta“ ih kao pretpostavke.

No, uprkos tome što mu to nije neophodno, Marks (da li iz suštinski važnih ili stilskih razloga, vezanih za čitljivost izlaganja koje je prisutno u *Kapitalu*) nastoji da što bolje i čvršće poveže momente koji se izdvajaju u analizi, a prelaze između njih učini spontanim. Zbog toga, umesto nekih konkluzivnih dokaza česti su „argumenti“ koji zapravo ukazuju ili otkrivaju kako se u toku analize stvarnosti dolazilo do izvesnih apstraktnih momenata i njihovih međusobnih veza, s namerom da se tvrdnja učini plauzibilnijom i pre završetka teorije.

Ovom opisu, čini se, dosta dobro odgovara još jedno zapostavljeno mesto na kome Marks nastoji da potkrepi svoju tezu da je apstraktni ljudski rad supstancija vrednosti. Pretpostavimo da se, zbog tehničkog napretka u tkačkom i krojačkom zanatu, prepolovi vreme potrebno za proizvodnju jednog kaputa, a da pri tom, radno vreme za proizvodnju jedne stolice ostane potpuno isto; šta će se onda dogoditi? Prethodna prometna vrednost kaputa, koja je bila npr. 2 kaputa = 1 stolica, umanjice se isto dvostruko, te će sada iznositi 4 kaputa = 1 stolica. Budući da je prometna vrednost izraz ili oblik vrednosti, kao što smo ranije odredili, promena prometne vrednosti morala bi nam biti pokazatelj promene vrednosti; a s obzirom na to da je jedino što se promenilo u ovom misaonom eksperimentu zapravo utrošeno radno vreme, i to u istoj meri u kojoj se je promenilo (prometna vrednost, pa stoga i) vrednost, deluje prilično ubedljivo da je upravo apstraktni ljudski rad supstancija vrednosti, a količina tog rada tj. utrošeno radno vreme – mera vrednosti. Svoje izlaganje o analizi robe koja ga dovodi do radnog vremena kao mere vrednosti Marks sumira ovako:

⁸ Što nikako ne znači da među samim konstruktima te teorije ne mogu postojati relacije nužnosti; glavna tvrdnja ovog rada upravo podrazumeva da mogu, i da i te kako imamo nužne posledice Marksove teorije, bez obzira na to što ona u biti predstavlja rekonstrukciju ekonomske stvarnosti.

„...veličinu vrednosti neke upotrebne vrednosti određuje samo količina društveno potrebnog rada ili radno vreme koje je društveno potrebno za njenu izradu. ... Kao vrednosti sve su robe samo određene mere ščvrnutog radnog vremena“ (Marks, 1947: 7).

Budući da je utrošeno radno vreme mera vrednosti robe, kako je rečeno, da li to onda znači da lenjost ili neumešnost proizvođača robe, ili zastarelost sredstva za proizvodnju, time što povećava vreme neophodno za proizvodnju robe čini da roba vredi više? Naravno da ne. Utrošeni rad, ako treba da bude mera vrednosti robe, ne sme se posmatrati direktno, kao *data* količina utrošenog *konkretnog* rada, već kao „prosečno potrebno, ili društveno potrebno radno vreme“.⁹ Ovo nas spava i od toga da različitim komadima iste robe pripisujemo različite intrinzične vrednosti, iako je sasvim moguće da u njih nisu utrošene potpuno iste količine konkretnog rada. Ono što određuje njihovu vrednost društveni je momenat i pitanje je društvenog standarda, a ne agilnosti konkretnog proizvođača niti konkretnih okolnosti njegove proizvodnje.

Ono što je nagovešteno još u izlaganju o apstraktnom radu kao supstanciji vrednosti jeste *dvostruki karakter rada* – da je on kao korisan rad zaslužan za proizvodnju upotrebne vrednosti, a da je kao nezavisan od svog konkretnog oblika, nezavisan od svog korisnog karaktera ono što proizvodi vrednost robe.

3. Oblici vrednosti i novac

Sada se, nakon istraživanja Marksove teorije o robi, možemo više približiti osnovnom pitanju ovog rada, baveći se nakratko pitanjem: „kako se u Marksovoj monetarnoj teoriji pojavljuje kategorija novca?“. Na to pitanje odgovara analiza upravo tog dela teorije koji govori o odnosu robe i novca, a to je mesto do koga smo do sada stigli. Nakon što smo istražili pojam vrednosti robe, koji se krio ispod „kore“ upotrebne i prometne vrednosti, krećemo da se bavimo različitim izrazima odnosno *oblicima vrednosti*.

Posmatrajući primere prometnih vrednosti roba već smo načeli analizu *prostog oblika vrednosti* i mnogo toga već je rečeno, te će nam to olakšati ovu analizu. U našim primerima prometnih vrednosti one su imali sledeću formu: x robe A = y robe B. Roba s leve strane jednakosti u ovom izrazu nalazi se u *prostom* ili *slučajnom relativnom* obliku vrednosti, jer se njena vrednost pokazuje relativno, tj. u odnosu na neku drugu robu, a ta druga roba jeste *pojedinačni ekvivalent* robe A.

U ovom izrazu stavljamo robu B u odgovarajuću srazmeru sa robom A, i to sa svrhom da izrazimo relativnu vrednost robe A. Naravno, ono što izjednačavamo u njima zapravo su njihove vrednosti, tj. društveno radno vreme. Na taj način, nekako komplikovano i naizgled paradoksalno, iskazujemo relativnu vrednost neke robe, tako što ukazujemo na srazmeru između nje i odgovarajuće količine neke druge upotrebne vrednosti. Treba imati u vidu da srazmeru u izrazu određuje

⁹ Vidi: Marks, 1947: 7.

vrednost, a nikako nije slučaj da je vrednost određena srazmerom koju vidimo u prometnoj vrednosti – iako nam je u izrazu ova otkriva (tj. *izražava*).

Posebnu pažnju Marks poklanja obliku ekvivalenta koji se odlikuje time što „pretvara“ razna svojstva određene robe, koja je na mestu ekvivalenta u prostom izrazu vrednosti, u njihove suprotnosti. Prvo što se uočava jeste da „*prirodni oblik robe postaje oblikom vrednosti*“.¹⁰ Roba B nam je stupila u izraz kao upotrebna vrednosti, što je prirodni oblik robe, a zapravo ona u tom izrazu služi da pokaže relativnu vrednost robe A svojom *vrednošću* – što je njen socijalni momenat. Drugo svojstvo ovog oblika vrednosti je to što u njemu „*konkretni rad postaje oblikom u kome se ispoljava njegova suprotnost, apstraktni ljudski rad*“.¹¹ Da bi uopšte pokazala vrednost robe A, roba B mora u nekom svom svojstvu biti kvantitativno uporediva s njom, to jest – samerljiva. Kao što smo videli, ovo je moguće jedino nivelacijom razlike između konkretnih (korisnih) karaktera tih radova, tj. njihovim svođenjem na jedan istorodni *apstraktni ljudski rad*. Ta tranzicija prisutna je i u ekvivalentskom obliku, gde se roba B, ponajpre prisutna kao upotrebna vrednost, zajedno sa korisnim radom koji je u nju uložen, koristi da dâ ekvivalent vrednosti robe A i na taj način pokaže njenu relativnu vrednost – što bi, budući da su u ovim robama opredmećeni raznorodni radovi, bez navedene tranzicije bilo nemoguće. Vrlo slično ovome, kao treće svojstvo oblika ekvivalenta, privatni rad koji je korišćen u spravljanju te robe postaje sada u ekvivalentskom obliku *društveni rad*, iz ranije pomenutih razloga.

Za svaku robu A moguće je dati njene razne prometne vrednosti, bolje rečeno: imamo puno izraza njenih relativnih vrednosti, svaki relativan prema drugačijem pojedinačnom ekvivalentu. Isto tako, videli smo da i između tih ekvivalenata (datoj količini) robe A važi međusobna jednakost – budući da su svi oni jednaki istoj količini robe A. Samo to nam je potrebno da bismo razumeli *razvijeni ili potpun oblik vrednosti*, koji izgleda ovako: x robe A = y robe B, ili = z robe C, ili = w robe D, ili = ...

Za izraz u kojoj vrednost robe biva određena nizom ekvivalenata reći ćemo da je *razvijeni oblik vrednosti*; ovaj oblik karakteriše dug, potencijalno beskonačan niz roba, koje služe kao *posebni ekvivalenti* robe čija se vrednost iskazuje. Razvijeni izraz vrednosti bolje izražava vrednost određene robe A, jer više nam ne daje neki istrgnuti odnos te robe s nekom drugom, slučajno odabranom robom B, već je njena vrednost izražena nizom raznovrsnih roba, iz kojeg se mogu dobijati njene razne relativne vrednosti.

Možemo okrenuti ovaj *razvijeni oblik vrednosti* tako da svi oni posebni ekvivalenti iz prethodnog izraza stoje uporedo „s leve strane“ kao robe čiju vrednost treba iskazati, dok će roba A služiti kao njihov zajednički ekvivalent. Ovakav oblik Marks naziva *opštim oblikom vrednosti* jer se desno, na mestu ekvivalenta, sada nalazi *jedna roba*, ista za sve robe na levoj strani izraza i na način, zajednički za sve robe s leve strane jednakosti, iskazuje njihovu vrednost. Ovaj oblik karakteriše se

¹⁰ Vidi: Marks, 1947: 22.

¹¹ Vidi: Marks, 1947: 24.

time što na mestu ekvivalenta imamo *opšti ekvivalent* (nasuprot *pojedinačnom i posebnom ekvivalentu*). Opšti oblik vrednosti možemo predstaviti ovako:

$$\left. \begin{array}{l} y \text{ robe B} = \\ z \text{ robe C} = \\ w \text{ robe D} = \\ q \text{ robe E} = \\ \dots = \end{array} \right\} x \text{ robe A}$$

Robe s leve strane izraza sada se nalaze u opštem obliku vrednosti. Njihova vrednost iskazana je na opšti način, tako da se one lako upoređuju među sobom, i u tim datim srazmerama mogu međusobno funkcionisati u razmeni. Zbog toga Marks napominje kako se tek ovde, u ovom obliku, robe *zaista* javljaju kao prometne vrednosti.¹²

Roba koja funkcioniše kao opšti ekvivalent izdvojena je iz robnog sveta i njemu na neki način suprotstavljena, kako bi izrazila vrednost ostalih roba. Više se u njoj ne vidi samo, niti pre svega, neka upotrebna vrednost, nego se ona ponajpre posmatra kao izraz i mera vrednosti drugih roba.

„I tek od trenutka kada se *ovo isključenje* (iz robnog sveta) konačno ograniči na neku *specifičnu*, posebnu vrstu robe, dobija *jedinstveni relativni* oblik vrednosti robnog sveta *objektivnu čvrstoću i opštu važnost u društvu*. Sad kada je, s *društvenog gledišta*, oblik *opšteg ekvivalenta srastao s prirodnim oblikom te specifične robe*, postaje ova *novčanom robom*, tj. funkcioniše kao *novac*“ (Marks, 1947: 34).

Kada neka određena, *specifična* roba izbori društveni monopol po pitanju iskazivanja vrednosti ostalih roba ona postaje novac. Sve ostale robe dobijaju preko izraza sopstvene vrednosti u novcu jedan objektivni izraz, koji iako *relativan* vredi u društvu kao *opšte* priznat, budući da je ekvivalent koji se u tom izrazu javlja prevazišao slučajnost i arbitrarnost pojedinačnog ekvivalenta prostog relativnog oblika vrednosti.

Iako se, formalno gledano, bilo koja roba može staviti na mesto opšteg ekvivalenta, samo određenim robama uspeva da se u društvenoj stvarnosti nametnu kao opšti ekvivalenti. Zahvaljujući sopstvenim svojstvima i društvenim okolnostima, to posebno mesto u svetu roba zauzeli su *plemeniti metali*, a više nego drugi – *zlato*. Oblik opšteg ekvivalenta je, kako bi Marks rekao, *srastao sa prirodnim oblikom zlata*.

Stoga u zlatu imamo savršen primer novčane robe odnosno novca. Tako da sada, umesto onog formalnog zapisa koji je malopre figurirao na strani opšteg ekvivalenta, možemo upisati izvesnu količinu zlata i od opšteg dobiti novčani oblik vrednosti.

Razvojem prostog oblika vrednosti, kroz promene oblika ekvivalenta, dospeli smo do novčanog oblika. Pokazalo se, dakle, da je „prosti oblik vrednosti klika novčanog oblika“,¹³ te da je ovaj poslednji samo usložnjeni i razvijeni relativni

¹² Vidi: Marks, 1947: 31.

¹³ Marks, 1947: 35.

oblik vrednosti, gde se vrednost neke robe izražava njenom jednakošću s izvesnom količinom novčane robe.

4. Da li je novac nužno roba?

Ovo do sada rečeno je već vrlo relevantno povodom naslovnog pitanja rada. Naime, i bez problematičnog pozivanja na neku Marksovu izdvojenu rečenicu u kojoj se pominje zlato kao novac, kakvih ih već u delu o novčanom obliku ima, posedujemo jak teorijski argument u prilog tezi *da je novac roba*. Po svemu sudeći, to je čak neizbežna posledica Marksove teorije o novcu.

Novac je stupio u postojanje specifičnom evolucijom funkcije robe koja igra ulogu ekvivalenta, do koje je došlo razvojem oblika vrednosti. U tom smislu je novac specijalna roba – specijalna samo po tome što se na specifičan način odnosi prema ostalim robama u izrazu vrednosti, kao društveno priznati opšti ekvivalent. Novac je roba koja funkcioniše kao opšti ekvivalent s društvenim monopolom i na taj način daje *jedinstveni relativni izraz vrednosti* drugim robama.

U svojoj knjizi *Understanding Capital*, Foli u delu u kome se bavi analizom robe i novca kod Marksa kaže sledeće:

„Vrednost je stvorena radom i prikazuje se u formi novca, koji je samo vrednost odvojena od bilo koje pojedinačne robe“ (Foley, 1986: 14).

Ali kako novac može biti odvojen od bilo koje pojedinačne robe? Iz svega što smo do sada videli analizirajući Marksovu monetarnu teoriju jasno je da novac nije suštinski vezan za zlato, niti za bilo koju drugu robu, on je zapravo oblik ekvivalenta koji srasta s prirodom *neke* robe – koja ne mora biti niti zlato, niti neki drugi plemeniti metal. Koja god da je roba u nekom društvu postala novac, ona je to kontingentno a ne po nekoj nužnosti. Ako je to ono što je Foli imao na umu, onda to izgleda saglasno sa Marksovom monetarnom teorijom. S druge strane, kao opšti ekvivalent, novac je izdvojen od pojedinačnih roba kao nekakva opšta roba, te bi Foli, ako bi to bilo ono što ovde tvrdi, opet bio u saglasnosti s onim što je ovde ranije rečeno.

Međutim, iz nastavka Folijevog teksta, pak, jasno je da je on želeo da kaže da novac nije roba. Izjednačavanje novca sa robom (zlatom), koje je sveprisutno kod Marksa, on razume kao posledicu istorijskih okolnosti, i važenja zlatnog standarda u ekonomiji Marksovog doba.¹⁴ Međutim, Foli propušta da vidi da ono što je istorijsko i kontingentno jeste samo to što je *baš* zlato uzeto kao novčana roba, a ne što je *novac neka roba uopšte*. Ovom neznatnom alteracijom u čitanju Marksa, koju on čini pri tumačenju Marksa na ovaj način, Foli dolazi do teza koje nisu adekvatne Marksovoj monetarnoj teoriji.¹⁵

Na unekoliko sličan način postupa i Majkl Vilijams. On svoj rad, u kome kritikuje ideju da je novac roba, najavljuje na sledeći način:

¹⁴ Vidi: Marks, 1947: 20.

¹⁵ Zanimljivo je da su sve ove konstrukcije koje Foli koristi svojevrzne parafraze Marksovih komentara, koje minimalno odstupaju od originalnog teksta. U tome se, čini mi se, pokazuje i jalovost rasprave koja se vodi stalnim pozivanjem na izdvojene rečenice Marksovog teksta.

„Uprkos njegovoj (Marksovoj) dvoznačnoj pojednostavljujućoj tezi da je 'zlato' novac, tvrdiću da Marksova teorija, na kraju, ne zavisi od toga da je novac roba“ (Williams, 2000: 435).

Nalik Foliju, Vilijams bi da se pozove na Marksa kakao bi pokazao da je ta tvrdnja, strogo uzev, pogrešna; naime, i on navodi mesto gde Marks piše kako je samo zbog odgovarajućih društveno-istorijskih uslova novac srastao sa plemenitim metalima. Ali opet šta ovo govori? Jedino ono što smo ranije već razjasnili da je veza zlata (ili drugih plemenitih metala) i novca kontingentna. Novac može biti bilo koja druga roba, dokle god je *roba*, i dokle god ima društveni monopol kao opšti ekvivalent. Dakle, zlato je novac, ali ne nužno već kontingentno. Međutim, to ne znači da je u Marksovoj teoriji novac samo kontingentno roba.

Jedan od centralnih argumenta njegovog rada je da bi po Marksu tvrdnja da je roba novac čak morala biti *kategorijalna greška*. Suština novca je da je on izraz *vrednosti*, što je čisto *socijalna* kategorija. S druge strane suština robe, kako Vilijams kaže, jeste njena upotrebna vrednost, što je prirodni *moment*. Zbog toga kada kažemo da je roba novac, ili kada pričamo o novčanoj robi, činimo kategorijalnu grešku.¹⁶

Međutim, ma koliko ovo bila zanimljiva primedba, čini se da u njoj nema nekog jakog argumenta. Naime, niko ne tvrdi da je novac roba koja se odlikuje onim prirodnim momentom; naprotiv: kao kod svakog *ekvivalenta* i u njemu dolazi upravo do ovog *preokretanja* u suprotnosti raznih odlika robe (koja u izrazu vrednosti stoji na mestu ekvivalenta). O ovom svojstvu ekvivalentskog oblika već je bilo reči. Ova primedba, pak, kao da previđa to svojstvo ekvivalenta: da roba koja je ekvivalent umesto upotrebne vrednosti u izrazu vrednost igra ulogu vrednosti.

Istina je takođe, da se od zlata, dok funkcioniše kao novac, apstrahuje njegova upotrebna vrednost. Ali to ne ide u prilog nemogućnosti zlata ili ma koja robe da budu novac; to isto je slučaj sa svakom robom u procesu razmene. Roba se uključuje, pojavljuje u proces razmene upravo zato što za svog vlasnika nije upotrebna vrednost, nego samo vrednost.¹⁷ I opet, nije nikakvo iznenađenje da novac i roba dele ovo svojstvo, jer su zapravo isto; novac je samo poseban oblik robe u procesu razmene, novac je roba koja funkcioniše kao društveno prihvaćeni opšti ekvivalent.

Verovatni razlog zbog kojeg je u Vilijamsovoj analizi došlo do izvesnog udaljavanja od Marksa, a koji je implicitan njegovom tekstu, jeste stav sličan onom kod Folija, da je novac nekakav pravi *novum* u razvoju ekvivalenta unutar razvoja oblika vrednosti. Deluje da je novac kod ovih autora shvaćen kao prečišćen, destilovan opšti ekvivalent, opšti ekvivalent koji je lišen svog tela, jer mu je ovo ne-

¹⁶ Vidi: Williams, 2000: 447. Ovde moram naglasiti da je glavna tvrdnja Vilijamsovog rada da *razvijeni kapitalistički novac* ne mora biti roba. To prevazilazi okvir ovog rada, jer se ovde bavimo jedino kategorijom novca kako se ona javlja u odeljku „Roba i novac“. No, s druge strane, predmet razmatranja su ovde bila mesta u njegovom radu koja se tiču baš „tog novca“, odnosno mesta koja referišu na tekst iz *Kapitala* kojim se i mi ovde bavimo.

¹⁷ Vidi: Marks, 1947: 48.

kakav višak. „Ako je suština novca da izrazi vrednost, to ne znači da on sâm mora imati vrednost“ – kao da je to implicitni stav koje motiviše ove autore da ovaj oblik izvuku iz ravni u kojoj stoje ostali oblici vrednosti.

Marks na jednom mestu razmatra ovu mogućnost, polemišući sa Ovenovim (Robert Owen) predlogom da novac direktno izražava radno vreme, a ne posredno, preko neke robe (koja pak za svoju vrednost ima društveno potrebno radno vreme). Marks u jednoj dužoj fusnoti, između ostalog, insistira na tome kako rad, i još više apstraktni ljudski rad, koji je supstancija vrednosti, ne postoji sam po sebi kao objekt, ne postoji ako nije otelovljen u nekoj robi. To što novac izražava vrednost drugih roba time što je i sâm roba, te stoga i sâm vrednost, nužnost je njegovog oblika.

5. Papirni i kreditni novac

No, još uvek postoji neistražen prostor u Marksovoj monetarnoj teoriji koji im potencijalno može dati za pravo, osobito Vilijamsu koji oštricu svoje kritike usmerava upravo na to da se u nekim funkcijama novca pokazuje kako ovaj nije vezan za robu. Ovde se nećemo naširoko baviti tim zasebnim problemima, ali ostaje nam da pogledamo da li se načelno u njima može naći nešto što će slučaj okrenuti protiv nas koji tvrdimo da je novac – roba. O kreditnom i papirnom novcu i dvema funkcijama o kojima Vilijams govori, Marks napominje sledeće:

„... prirodni koren *kreditnog novca* (se) nalazi u funkciji novca kao *platežnog sredstva* kao što pravi papirni novac izvire iz funkcije novca kao *prometnog sredstva*“ (Marks, 1947: 83).

Međutim, u ovim funkcijama, novca kao platežnog i prometnog sredstva, nema ničeg što bi pomutilo prethodno postavljene osnove monetarne teorije. Ako posreduje u kupovinama i prodajama, novac funkcioniše kao prometno sredstvo. On prvo nastupa kod kupca, da bi nakon što ga je dobio prodavac robe koja je prodana opet služio za narednu kupovinu. Ova funkcija, iz tehničkih razloga, rađa potrebu za povlačenjem zlata iz njegovog „opticanja“ kao novca i uvođenje papirnog novca. Dakle, papirni novac je zapravo posledica tehničkih problema pri opticanju *pravog* (zlatnog, odnosno: robnog) novca.

S druge strane, idealno postojanje zlata u ceni, koja je zapravo samo vrednost robe izražena određenom količinom zlata, *realizuje* se i postaje stvarno kada roba uđe u promet i bude prodana. Na taj način, novac ostvaruje svoju funkciju sredstva plaćanja. Kao takav, on je uvek ekvivalent vrednosti robe koja se njime plaća. Ipak, transakcije ne moraju biti uvek takve da se plaćanje izvršava istovremeno sa prodajom – i upravo se iz tog odnosa poverioca i dužnika rađa kreditni novac, kao mogućnost opticanja i tog idealnog novca, u vidu obveznica na ime prodane robe.

U prvom slučaju, imamo papirni novac na mesto stvarnog, zlatnog novca. U drugoj funkciji, imamo privremenu supstituciju izvesne količine novca, koja je

ekvivalent za prodatu robu, obveznicama. Ali šta menjaju ove stvari? Da li postoji nešto što u njihovom optičaju čini distorziju kategorije novca unutar Marksove monetarne teorije?

„Dotle, dok ove cedulje stvarno optiču namesto istoimene sume zlata, njihovo kretanje podleži jedino zakonima samog novčanog optičaja. Zakon, specifičan za papirni optičaj, može da potekne samo iz odnosa reprezentacije u kome se papirni optičaj nalazi prema zlatu. A taj je zakon prosto u ovome: izdavanje papirnog novca mora se ograničiti *na onu količinu*, koliko bi u prometu moralo stvarno biti zlata (ili srebra) koje on simbolički predstavlja“ (Marks, 1947: 83–84).

Očigledno, papirni i kreditni novac nisu nikakvo proširenja pojma novca niti promena njegovih teorijskih odredbi, već jedino reprezentacija, simbolički supstituenti novca kao robe – novca u svom pravom liku. Jedina ograda u tom smislu, mora biti samo ona koja zabranjuje toj reprezentaciji da izgubi taj pravi odnos predstavljanja s onim što predstavlja.

6. Zaključak

Ako je Marksova teorija novca ovde adekvatno interpretirana, ostaje, čini se, malo nade da je moguće izbeći zaključak da je novac *nužno u toj teoriji* roba. Kako se pokazalo, iako je novac tek zahvaljujući nekim spoljašnjim okolnostima, te kontingentno, vezan za zlato kao za novčanu robu, izvesno je da u Marksovoj teoriji novac jeste nužno vezan za robu uopšte, tj. da je njegova priroda robna – i da su razlozi za to fundamentalno teorijski.

Stvari ne popravља, za one koji kritikuju stanovište da je novac roba, ni pozivanje na funkcije novca, budući da je Marks eksplicitan u tome da novac, u svojim raznim funkcijama funkcioniše ili *svojim likom* ili *posredstvom reprezenata*, a da, s druge strane, reprezentanti nemaju nikakve zasebne karakteristike već optiču, izražavaju cene ili služe za plaćanje itd. istovetno kao novac u svom robnom liku.

Vilijamsova namera bila je da pokaže kako se pozivanjem na Marksa, u svrhu kritike odsustva zlatnog standarda i u vezi s tim odsustva robne osnove novca, pravi greška jer kod Marksa kategorija novca nije nužno vezana za robu. Ovde se je pokušalo s tim da se ukaže na probleme, postavljene u osnovi Marksove monetarne teorije, s kojima bi to ili drugo takvo osporavanje moralo da se suoči.

Literatura

- Foley, D. (1986). *Understanding Capital: Marx's Economic Theory*. London. Harvard University Press.
- Furner, J. (2004). Marx's Critique of Samuel Bailey. *Historical Materialism*, 12:2, 89–110.
- Marks, K. (1947). *Kapital: kritika političke ekonomije*, prev. Moša Pijade i Rodoljub Čolaković. Beograd. Kultura.

- Marks, K. (1977). Uvod u kritiku političke ekonomije. U F. Cengle i A. Tanović (ur.) prev. M. Pijade, *Ekonomski spisi*. Sarajevo. Svetlost. 74–104.
- Mosley, F., ed. (2005). *Marx's Theory of Money: Modern Appraisals*. New York. Palgrave MacMillan.
- Murray, P. (2006). In Defence of the 'Third Thing Argument': A Reply to James Furner's 'Marx's Critique of Samuel Bailey'. *Historical Materialism*, 14:2, 149–168.
- Starosta, G. (2008). Commodity-Form and the Dialectical Method. *Science and Society*, 72:3, 295–318.
- Williams, M. (2000). Why Marx Neither Has Nor Needs a Commodity Theory of Money: On the Structure of Marx's Exposition in Chapter 1 of 'Capital'. *Review of Political Economy*, 12:4, 435–451.
- Zaječaranović, G. (1966). *Analiza i sinteza u okviru dijalektike Hegela i Marksa*. Beograd: Institut društvenih nauka.

Milan Jovanović

IS MONEY NECESSARILY A COMMODITY?

A brief analysis of the central issues in the section
"Commodities and Money" Marx's Capital

Summary: This paper is an analysis of the chapter "Commodity and Money" from the Marx's *Capital*, with the explication of the foundation and origin of money-category as its main focus. Based on those deeply theoretical reasons and contrary to some recent critics, it was argued that money has to be a commodity. As concluding inquiry it is briefly considered whether existence of the paper money and credit money posits a real challenge to assertion that money has to be a commodity.

Key words: commodity, money, abstract human labor, method, form values, paper money